

راهکارهای سلامت خانواده در فضای مجازی

حکیمه شریفات

چکیده

مقاله حاضر درباره راهکار سلامت خانواده در فضای مجازی می باشد انسان موجودی اجتماعی است و به همین دلیل، از برقراری ارتباط با دیگران ناگزیر است؛ به طوری که برقراری روابط اجتماعی از نیازهای فطری بشر به شمار می رود. از جمله عرصه های ارتباطی انسان در اجتماع، فضای مجازی و اینترنت است؛ به گونه ای که اینترنت به منزله نماد بارزی از فناوری اطلاعات و ارتباطات در دنیای کنونی، به ویژه در خانواده ها، جایگاهی خاص پیدا کرده این فضا دارای آسیب های فراوانی است که سلامت خانواده را به خطر می اندازد در تحقیق حاضر به برخی از راههای سلامت خانواده در فضای مجازی بیان شده است که مهم ترین عامل آن مدیریت صحیح فضای مجازی در خانواده است باید به گونه ای برنامه چیده شود که اعضای خانواده را ترغیب کنند تا از این فضا کمتر استفاده کنند سلامت خانواده را برابر این فضا با استفاده از تقویت عقاید و معرفی الگوهای مناسب برای اعضای خانواده نیز تقویت نمود مقاله حاضر به روش کتاب خانه ای و تحلیلی نگاشته شده است .

کلید واژه: فضای مجازی، راهکار، خانواده، انسان، سلامت، فرزندان، اسلام

^۱ سطح ۲ مدرسه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها)

مقدمه

خانواده در تمام فرهنگ ها، کانون شکل گیری هویت فرد است. هیچ فردی جدا از خانواده اش قابل تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده شخصیت فرد است.

اسلام در جایگاه مکتبی انسان ساز، به تکریم، تنزیه و تعالی خانواده توجه زیادی دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهدمودت و رحمت می شمرد. از دیدگاه اسلام، سعادت و شقاوت جامعه انسانی به صلاح و فساد این نهاد منوط است و هدف از تشکیل خانواده، تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به سکون و آرامش است.

برخی عواملی وجود دارد که می تواند سلامت خانواده را به خطر اندازد که از جمله این عوامل را به فضای مجازی اشاره کرد داده و نگرانی های بسیاری برای خانواده های جامعه اسلامی پدید آورده است .

این مسئله به قدری ضروری است که امروزه، گسترش استفاده از اینترنت خانگی و نبود نظارت و مدیریت صحیح، منجر به ظهور آسیب های بافتی و پیامدهای زیانباری در خانواده ها شده است؛ به طوری که افراد از خانواده دور شده و ساختار سلامت اخلاقی و روانی- اجتماعی خانواده را مختل کرده اند. بنابراین، باید راهکارهایی کارآمد برای مقابله با آسیب های بافتی اینترنت در نهاد خانواده ارائه داد . حال این سوال مطرح میشود که راههای سلامت خانواده در برابر فضای مجازی چیست؟

در بررسی های انجام شده مقالات و کتب زیادی درباره موضوع حاضر نگاشته شده است که عبارت اند از « مقاله راهکار های اخلاقی برای مقابله با آسیب های بافتی اینترنت در نهاد خانواده نوشته مهدی سلطانی» و کتاب « مدیریت فرزندان در فضای مجازی سیدصابر امامی» هدف از نگارش مقاله حاضر راه های سلامت خانواده در فضای مجازی می باشد

۱: مفهوم شناسی

۱-۱: سلامت

سلامت در لغت به معنای بی گزند شدن، بی عیب شدن می باشد.^۱

سلامتی مفهومی است که به سختی می توان آن را در قالب لغات بیان کرد؛ چرا که از شهودی ترین مفاهیم قابل درک به وسیله افراد به حساب می آید. سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۴۷ سلامتی را حالتی از رفاه کامل جسمی، روانی و اجتماعی و نه فقط فقدان بیماری یا ناتوانی تعریف کرده است. این تعریف کلاسیک از سلامتی، با توجه به اینکه عناصر ضروری سلامت را تعیین می کند از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این تعریف بیشتر به این مسئله پافشاری می کند که سلامتی مفهومی کلی و مستلزم تعامل و درون وابستگی میان اجزای مختلف است.^۲

۲-۱: خانواده

تعریف خانواده در طول زمان با تغییراتی همراه بوده است. برخی خانواده را گروهی از افراد می دانند که از راه خون، زناشویی و یا فرزندپروری با یکدیگر ارتباط می یابند و طی یک دوره زمانی نامشخص، با هم زندگی می کنند^۳

آنتونی گیدنز خانواده را گروهی از افراد می داند که با ارتباطات خویشاوندی مستقیماً پیوند یافته و اعضای بزرگسال آن مسئولیت مراقبت از کودکان را بر عهده دارند. پیوندهای خویشاوندی ارتباطات میان افراد است که یا از طریق ازدواج برقرار شده، یا از طریق تبار است که خویشاوندان خونی را با یکدیگر مرتبط می سازد.^۴

^۱ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه سلامت

^۲ صفایی راد، رابطه بهزیستی معنوی با سلامت روان دانشجویان. ص ۲۷۴

^۳ کوئن، مبانی جامعه شناسی، ص ۱۲۷.

^۴ گیدنز، جهان رها شده، ص ۴۲۴.

۳-۱: فضای مجازی

مجازی در لغت، منسوب به مجاز یعنی غیر حقیقی. مقابل حقیقی می باشد^۱

فضای مجازی عبارت است از محیطی که در آن برقراری ارتباطات، رؤیت و انتقال اطلاعات (به صورت غیرقابل لمس و با اشغال اندکی از محیط قابل لمس) در ساختارها و قالب‌هایی به عنوان خدمات به انسان‌ها، طراحی و کنترل می‌شود. بنابراین، کلیه خدمات، ابزارهای سخت و نرم، محتواها، ارتباطات، قالب‌ها و... دنیای اطلاعات و ارتباطات، شامل فضای مجازی می‌شود.^۲

۲: جایگاه خانواده در اسلام

خانواده اساس اجتماع است و در فرهنگ اسلامی احترام و منزلت بسیاری دارد. این واحد، حاصل پیوند طبیعی ازدواج میان دو ناهمجنس است. در اسلام، ازدواج پیوندی الهی و بهترین نهاد سازنده‌ی اجتماع محسوب می‌شود. لذا در آموزه‌های دینی تصریح شده است که «از نشانه‌های او اینکه از خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنار آن‌ها آرام گیرید و میانتان دوستی و مهربانی نهاد.»^۳

«در اسلام هیچ بنیانی در نزد خداوند، دوست داشتنی‌تر از ازدواج نیست.»^۴ خانواده طبیعی‌ترین واحد تولیدمثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را فراهم می‌آورد. بنابراین سلامت همه‌جانبه‌ی اعضا (به ویژه فرزندان) در سلامت اجتماعی تأثیر دارد. از نظر برخی انسان‌شناسان، خانواده واحدی است که افراد در آن با هم ارتباط عاطفی دارند، سرپناهی است که نگه‌دار آدمی است و هنگامی که افراد پراکنده‌اند، آنان را زیر بال و پر شبکه همبستگی و همیاری خود می‌گیرد.^۵

^۱ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ذیل واژه مجازی

^۲ کهوند، شبکه عنکبوتی، ص ۲۹.

^۳ سوره‌ی روم، آیه‌ی ۲۱.

^۴ صدوق، من لایحضره الفقیه، ص ۳۸۳

^۵ مورن، هویت انسانی، ص ۲۲۰

۳: اهمیت فضای مجازی

گسترش فضای اجتماعی و عام شدن بسیاری از امور خاص و در هم تنیدگی جهان، موجب شده که نوجوانان و جوانان امروزی در انتخاب هویت های منسجم و یگانه با مشکل و حتی بحران مواجه شوند و هویت آنها دچار انشقاق گردد. از این رو، آنچه دیده می شود؛ فرایند آرام و پیوسته ی انتقال هویت از نسلی به نسل دیگر نیست؛ بلکه در دنیای کنونی، بیشتر شاهد بحران های هویتی و به همان نسبت، بازسازی های هویتی هستیم. اشاعه ی فن آوری های اطلاعاتی نوین در میان جوامع، بدون شک بر شیوهی زندگی مردم دنیا، تأثیر گذار بوده است و به تبع آن، الگوهای رفتاری جوانان ایرانی نیز متأثر از اشاعهی سریع فرهنگ نوین سایر ملل و جوامع غربی است.^۱

فرهنگ پذیری صرفاً مربوط به محیط های فیزیکی و محسوس اطراف ما نیست؛ بلکه به موازات آن افراد از محیط های مجازی نیز بهره مند و با آن همانند می شوند. ورود عناصر جدید فرهنگی، به واسطه‌ی جذابیت فضای مجازی اینترنت و تجربه و حضور مستمر قشر جوان - دانشجوی و دانش آموز - در این محیط با نیازها و انگیزه های مختلف علمی، آموزشی، سرگرمی و خبری منجر به بازتولید سلیقه های مجازی شده است.^۲

۴: آسیب های فضای مجازی

فضای مجازی، دنیایی کم سابقه و نوظهور در عصر پیدایش و گسترش رسانه های جدید ارتباطی است که بیش از دو دهه از رواج آن در جهان نمی گذرد. می توان فضای مجازی را جهان ارتباط متقابل رایانه ها و جامعه حاصل از این ارتباط ها دانست^۳

فضای مجازی به منزله پدیده هزاره سوم و یکی از بزرگ ترین دستاوردهای جامعه بشری، کارکردهای زیادی در حوزه های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد که بسیاری از آنها نه تنها برای زندگی در جامعه امروزی ضرورت دارد که زندگی بدون آنها قابل تصور نیست. فضای مجازی در

^۱ فرخ نیا، بررسی تأثیر فضای مجازی اینترنت بر مدگرایی، ص ۲۰

^۲ همان

^۳ ذکایی، رابطه حضور در فضای مجازی هویت مدرن؛ پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوانان ایرانی. ص ۱۱۳

قرآن کریم کسانی را که به گفته‌های خویش عمل نمی‌نمایند مورد سرزنش قرار داده و می‌فرماید: «لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ؟ چرا مطالبی را که بدان عمل نمی‌کنید بازگو می‌کنید»

در نتیجه برای داشتن خانواده ای سالم، معرفی الگوهای برتر به اعضای خانواده لازم است. در کنار الگوهای خوبی که در جامعه وجود دارد، والدین از بهترین الگوها هستند. اگر آنها اصلاح مصرف رسانه ای و بهره مندی از فضای مجازی را از خودشان شروع کنند، فرزندان نیز از رفتار و عملکرد آنان الگو خواهند گرفت.

۵-۴: مدیریت صحیح کودکان

مدیریت و رهبری یک ضرورت اجتماعی است. مجموعه های انسانی بدون مدیریت، سامان نمی گیرد و بی نظمی و هرج و مرج شیرازه آن را فرو می پاشد. خانواده هم که سلول اولیه پیکره اجتماع است، بدون مدیریت اصولی و صحیح سامان نخواهد یافت. ^۱ ضرورت و اهمیت این مسئله آنچنان آشکار است که رسول خدا (ص) در هر اجتماع دو سه نفری بر مدیریت یک نفر تأکید می ورزد و می فرماید: «اِذَا كُنْتُمْ ثَلَاثَةً فِي سَفَرٍ فَأَمِّرُوا أَحَدَكُمْ؛ هرگاه سه نفری مسافرت کنید، یکی را مدیر قرار دهید.»^۲

از لحاظ کیفی نیز لازم است بر اساس ارزش‌های دینی، اخلاقی و بومی ملاک‌ها و مرزهایی برای استفاده از برنامه‌ها تعیین شود متناسب با مراحل تحول، برنامه‌هایی در اختیار فرد قرار گیرد. در سنین نوجوانی و جوانی که معمولاً افراد به درک عقلانی و انتزاعی می‌رسند، تبیین و توجیه ملاک‌های مطلوب و نامطلوب بودن برنامه‌ها، برای آن‌ها ضروری است.

در مجموع برای استمرار ارزش‌های دینی و اخلاقی در بین انسان‌ها، راهی به جز تحکیم خانواده نداریم. خانواده در معرض حملات و یورش‌های بسیاری قرار دارد. با این وجود باید مشکلات را اداره کرد، خانواده باید خود اختیار خویش را در دست گیرد و این امر ممکن است بی‌تردید خانواده

^۱ سوره صف آیه ۲

^۲ یوسفیان؛ مدیریت در خانه و خانواده، ص: ۱۷

^۳ فیض کاشانی. محجّة البیضا، ج ۴، ص ۵۸

مصرف کننده و منفعل مسیر نابودی را طی می کند. باید بین خانواده و توسعه، تعامل برقرار کرد و ارزش های دینی، اخلاقی و انسانی حاکم بر خانواده ها را حفظ و تقویت نمود.^۱

مدیریت خانواده، با همه محدودیت و کوچکی، ابعاد گوناگونی دارد؛ همانند ابعاد بسیار مهم اخلاقی، تربیتی، فرهنگی، اقتصادی، حقوقی و بهداشتی. این ابعاد در روابط حاکم بر زن و شوهر و سایر اعضای خانواده وجود دارد و تدبیر امور خانواده در این جنبه ها، ظرافت ها و دشواری های خاصی دارد و این مسئله نیز تأکیدی است بر ضرورت و اهمیت مدیریت اصولی و درست در خانواده است.^۲

انسان در خانواده، فرایند جامعه پذیری را می آموزد که مجموعه های از باید ها و نبایدها است و باخره نقشهایی را در روابطش با دیگران یاد می گیرد. آنچه در خانواده از اهمیت برخوردار است، توجه به ارزش ها به ویژه ارزش های خانوادگی و اجتماعی است. ارزشهای اجتماعی از اساسی ترین عناصر نظام اجتماعی هستند که از طریق آنها میتوان جامعه را کنترل کرد و به سوی زوالیا تعالی سوق داد. بنابراین، خانواده ها باید عواملی را که موجب پیدایش، شکلگیری و تقویت ارزش ها و ارتباطات خانواده و جامعه میشوند، بشناسند.^۳

نوجوانانی که زمان زیادی از اوقات خود را به ارتباط اینترنتی می گذرانند ممکن است از افسردگی، اضطراب و احساس تنهایی و انزوای اجتماعی رنج ببند و حتی ممکن است در دام خطرات جنسی و تهدید های سایبری بیفتند. بنابراین فرصتی را به گفت و گو با فرزند خود اختصاص دهید و مستقیم یا غیر مستقیم او را از این گونه خطرات آگاه سازید.^۴

^۱ احمدی، جهانی شدن و تحول الگوهای تعاملی، چکیده مقالات کنگره بین المللی خانواده و جهانی شدن، ص ۷۷

^۲ یوسفیان، مدیریت در خانه و خانواده، ص: ۱۷

^۳ کفاشی، آثار نظم و تضاد خانواده بر خشونت علیه کودکان، ص ۱۲

^۴ ایزدی، مدیریت پرنده ها (مهارت استفاده از اینترنت)، ص ۷۰

نتیجه

در این مقاله پژوهشی، راهکارهای درست برای استفاده از فضای مجازی در قالب صحیح و اثر بخش ارائه شده است که بخشی از آن راهکار درست، تامین نیازهای خانواده در راستای فضای مجازی تعریف شده است.

در این تحقیقات، عوامل تخریب فضای مجازی در خانواده اگر به طور صحیح از آن استفاده نشود، توضیح داده شده است و در نتیجه به شکل مخرب در خانواده نمود پیدا می کنند.

لکن اگر زیر ساخت های فضای مجازی درست در جامعه امروز درست پیگیری و قانونی شود، هیچ نگرانی در بین خانواده ها، پیش نخواهد آمد...

اما اگر شیوه استفاده فضای مجازی در جامعه خوب تبیین شود؛ بهره های زیادی میتوان از آن کسب و ارتقای جامعه علمی بالاتر خواهد رفت.

اما متأسفانه شاید و باید در جامعه ی کنونی، تعریف جامعی از استفاده ی صحیح آن، در جامعه بیان نشده که خانواده ها آسیب جدی با آن رو به رو نشود.

الحمدلله در این تحقیقات جمع آوری صحیح از کیفیت فضای مجازی در پیشبرد بهتر آن در جامعه و مهمتر آن در خانواده، ارائه و توضیح داده شده که ان شاءالله بتواند بخش کوچکی را از دغدغه ی خانواده و دانش پژوهشان به اندازه ی مطلوب، ارائه کرده باشد.

منابع

قرآن کریم

۱. احمدی، علی اصغر، جهانی شدن و تحول الگوهای تعاملی، چکیده مقالات کنگره بین‌المللی خانواده و جهانی شدن، تهران انتشارات انجمن اولیاء و مربیان. بی تا
۲. ایزدی، ریحانه، دیریت پرنده ها (مهارت استفاده از اینترنت)، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران ش ۲۱۲، ۱۳۸۴ ه ش
۳. تدین نبوی، راضیه و همکاران، آموزش، حلقه مفقوده در استفاده بهینه و مطلوب از تلفن همراه هوشمند، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، ۱۳۹۵ ه ش
۴. حقانی، ابوالحسن، روانشناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، قم، سمت، ۱۳۸۵ ه ش
۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، ۱۳۷۱ ه ش.
۶. دلشاد تهرانی، مصطفی، رهزنان دین، تهران، دریا، ۱۳۹۷ ه ش
۷. ذکایی، محمدسعید وفاخره خطیبی، رابطه حضور در فضای مجازی هویت مدرن، تهران، فصلنامه علوم اجتماعی، ش ۳۳، ۱۳۸۴ ه ش
۸. سالاری فر. محمد رضا. خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. قم. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ۱۳۹۷ ه ش
۹. شکریگی، عالییه، رسانه، زنان و مناسبات خانواده، تهران، نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران. ۱۳۹۱ ه ش
۱۰. صدوق، ابوجعفر محمدبن علی، من لایحضره الفقیه، قم، مؤسسه‌ی نشر اسلامی، ۱۳۸۰ ه ش
۱۱. صبوری خسروشاهی، حبیب، بررسی آسیب‌های اجتماعی اینترنت، تهران: دبیرخانه شورای عالی، انقلاب فرهنگی. ۱۳۶۸ ه ش

۱۲. صفایی راد، ایرج و دیگران، رابطه بهزیستی معنوی با سلامت روان دانشجویان، سبزوار، مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار، ش ۴، ۱۳۸۹ ه ش
۱۳. طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار. ۱۳۶۲ ه ش
۱۴. فیض کاشانی، محسن، محجه البیضاء، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۸۲ ه
۱۵. فرخ نیا، لطف؛ بررسی تأثیر فضای مجازی اینترنت بر مدگرایی، تهران. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۲۲. ۱۳۹۰ ه ش
۱۶. قائمی، علی، زمینه تربیت، تهران، امیری، ۱۳۷۸ ه ش
۱۷. قرائتی، محسن، تفسیر نور، چاپ یازدهم، تهران: مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن. ۱۳۸۳ ه ش
۱۸. کهوند، محمد، شبکه عنکبوتی، قم، ذکری، ۱۳۹۵ ه ش،
۱۹. کفاشی، مجید، آثار نظم و تضاد خانواده بر خشونت علیه کودکان، تهران، فصلنامه پژوهشی اجتماعی، ش ۶، ۱۳۸۱ ه ش
۲۰. کوئن، بورس، مبانی جامعه‌شناسی، غلام‌علی توسلی، تهران، سمت، ۱۳۸۳ ه ش
۲۱. گیدنز، آنتونی، جهان رها شده، سعیدی، علی اصغر، تهران، علم و ادب، ۱۳۸۷ ه ش
۲۲. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران: مرکز نشر کتاب، ۱۳۸۰ ه ش
۲۳. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد، قم: کنگره شیخ مفید. ۱۴۱۴ ه ق
۲۴. مورن، ادگار، هویت انسانی، ترجمه‌ی امیر نیک‌پی، تهران، قصیده‌سرا، ۱۳۸۲،
۲۵. نوروزی، مجید، راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی، مشهد، فرهنگ رضوی، ش ۱۹، ۱۳۹۶ ه ش
۲۶. یوسفیان، نعمت الله، مدیریت در خانه و خانواده، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه، ۱۳۹۱ ه ش